

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1946

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

39 — ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 39

ΑΘΗΝΑΙ

ΤΟ "ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ,"

Ἀθήνα, 1 Σεπτεμβρίου 1900.

Φίλε μου,

Στόν ἀρχαῖο καιρὸ ἦταν ἡ πλαστικὴ μονοκρατορίσσα τῆς ὠμορφῆς ζωῆς· γι' αὐτὸ καὶ τὰ ποιήματα ὡς ἀγάλματα γίνονταν· στόν αἰῶνα μας ἡ μουσικὴ πήρε τῆς πλαστικῆς τὸ θρόνο· τὸ παρατήρησεν ὁ Σπένσερ, τὸ εἶπεν ὁ Ταῖν· γι' αὐτὸ καὶ τὰ ποιήματα — πεζὰ ἢ στίχοι — χύνονται σὰ μουσικὲς συμφωνίες. Καὶ πολὺ φυσικὰ ὁ ποιητὴς μίαν ἔκσταση Βαγνερογέννητη κ' ἕνα μουσικὸ παραλήρημα φιλοδόξησε νὰ καταφέρῃ μὲ τὰ λόγια του, στὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων».

Καὶ δὲν ἀπορῶ πῶς τὸ γαλαζοκόκκινο πουλί τῆς νέας φαντασίας του πῆγε νὰ φωλιάσῃ πέρα στόν ἐξώστη τοῦ Ρωμαίου καὶ τῆς Ἰουλίας καὶ νὰ γροικῆσῃ ἄλλη μιά φορά καὶ νὰ κλείσῃ στὴ λαλιά του ὅ,τι μπορέσῃ ἀπὸ τὸν ἀθάνατο λυρισμὸ τῆς ἐρωτικῆς дуδίας.

Λυρικό μυθιστόρημα, μάλιστα. Ὁ Σίλλερ φαντάζονταν ὡς τέλεια τὴν τέχνη ἐκεῖνη μόνη ποῦ παίρνει κάτι ἀπὸ μίαν ἄλλαν τέχνην τὰ σύνορα. Πέρα, πολὺ πέρα ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ καντιακοῦ ποιητῆ προχώρησε τῆς τέχνης ἡ ἐξέλιξις. Στούς καιροὺς εἴμαστε ποῦ ὁ νοῦς ὁ καλλιτεχνικὸς σὲ ὅποιαν χώρα τῆς Τέχνης κ' ἂν ἐνεργῇ, μιά κοινὴ προσπάθεια φανερώνει· νὰ πλατύνῃ τὰ σύνορα τῆς χώρας του, ἀρπάζοντας ἐδῶ κ' ἐκεῖ κομμάτια ἀπὸ τίς ἄλλες χώρες τίς γειτόνισσες. Θάλεγε κανεὶς πῶς δὲν ὑπάρχουν ζωγράφοι, πλάστες, μουσικοί, λογοτέχνες· ἀλλὰ μόνον τεχνίτες, κάτι περισσότερο ἀπὸ ἕνα εἶδος, καὶ πολὺ ἢ λίγο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα. Στενὴ συγκοινωνία πατρίδων, ἰδεῶν, ὠραιοτήτων. Σὰ νὰ πολεμοῦνε νὰ ταιριάσουνε σὲ μίαν ὑπέρτατη συνθετικὴν ὠραιότητα ὅλες οἱ κατὰ μέρος ὠμορφιές. Ὑπάρχουν ἀκόμα πολιτείες τῆς τέχνης, ὅμως ἐκεῖ δείχνουν ὅλη τους τὴ δύναμη, ὅπου ἐνεργοῦνε, μέσ' ἀπὸ τούτου ἢ ἀπὸ ἐκείνου τὴ φαντασία σὰ μιά Συμπολιτεία. Μὲ ἔργα, ὅπως τοῦτο, ὅσες κ' ἂν τοῦ βρῆς ἀτέλειες, ὅσο ψυχρὰ κ' ἂν πάρῃς νὰ τὸ κρίνης, ὅση κ' ἂν

ἔχῃς ἐπιφύλαξη, πρέπει νὰ τὸ μολογήσῃς· μὲ ἔργα ὅπως τοῦτο, καὶ ἡ λογοτεχνία μας, ἀντίθετα πρὸς ὅσα φρονοῦν ἄλλοι αὐθαίρετα, ξεφεύγει ἀπὸ τὴν τοπικότητα· ἀφίνει τὸ παιδιατικὸ μπουσουλισμὸ, καὶ πάει μὲ βῆμα ρυθμικὸ γυμνασμένου ἐφήβου, πάει νὰ βρῇ τὸ δρόμο τὸν τετράπλατο καὶ τὸν κοινὸ τῶν πολιτισμένων λαῶν ὅλων ποῦ τὸν διαβαίνουν ἐνάμιλλα τῆς σοφίας καὶ τῆς τέχνης οἱ ἀρματοδρόμοι. Γιὰ ν' ἀποχτήσῃ ἀργὰ ἢ γρήγορα μιά φυλὴ δική της γλώσσα ἐθνικὴ, ἀνάγκη ἀπὸ τὸ δρόμο τὸν κοινὸ τοῦτο, καὶ ὄχι ὀλίγο δύσκολο καὶ δοξασμένο, πρῶτα νὰ περάσῃ.

Γιατὶ ἀνάμεσα στὴ δυσκολοξεδιάλυτη καὶ δυσκολοκανόνιστη ζωὴ τῶν ἔργων τῆς φαντασίας, μποροῦμε, ὀδηγημένοι ἀπὸ τῆς ἱστορίας τὸ λυχνάρι, τρεῖς ἡλικίες νὰ ξεχωρίσουμε· τὴν ἡλικίαν τὴν παιδικήν, τὴν ἡλικίαν τῆς ἀνθισμένης νιότης καὶ τὴν ἀντρίκια καρτερὴν ἡλικίαν. Ὅσο ν' ἀντικρύσουμε τῆς ἐπαγγελίας τὴν τρίτην ἡλικίαν, ἀπὸ πολλὰ θὰ περάσουμε. Τὸ νὰ κατηγοροῦμε τὴν φιλολογία μας πῶς δὲν εἶναι ἐθνικὴ, δηλονότι πῶς δὲν ἔφτασε στὸ πολυζήλευτο ὕψος γιὰ νὰ γίνῃ ἰδεολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ μαθήματα τοῦ ἄλλου κόσμου (γιατὶ αὐτὸ θὰ εἶπῃ ἐθνικὴ τέχνη καὶ ὄχι πατριωτικὴ στιχοτυπία τῶν Παράσχων καὶ τῶν Συνοδινῶν), εἶναι τὸ ἴδιον σὰ νὰ κατηγοροῦμε τὴν κυβέρνησίν μας πῶς δὲν κατώρθωσεν ἀκόμα νὰ πάρῃ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅμως ἐν' ἀπὸ τὰ ἀνόθευτα μέσα, γιὰ ν' ἀποχτήσουμε, ὅστερ' ἀπὸ καιρῶν καιροῦς κ' ἀπὸ κόπων κόπους, ἐθνικοὺς τέτοιους μεγαλοτεχνίτες τοῦ στίχου καὶ τῆς πρόζας—εἶναι ν' ἀποχτήσουμε εὐρωπαϊκοὺς τέτοιους τεχνίτες. Ὁ Ρενάν ἔμοιασε κάπου τὴν παγκόσμια ἐνέργεια τοῦ νοῦ, στόν κόσμο ἀνάμεσα, πρὸς δέντρο· οἱ ψηλότεροι κλάδοι τοῦ δέντρου γγίζονται καὶ παίρνει καθένας ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ἄλλου μονάχα τὰ πιὸ χαμηλὰ κλαδιά, τὰ ἄγονα, μένουν ἀπομωνομένα. Στὴ φιλολογία μας, κάθε ποῦ στοχαστῶ τὸ παγκόσμιο περιτριγύρισμα τῶν ὠραίων ἰδεῶν (ὦ, πόσο ἀραιοὶ καὶ πόσοι σπάνιοι ταξιδιώτες τέτοιοι στόν τόπο μας), θαρρῶ πῶς εἶναι τὸ «Ἄσμα Ἀσμάτων» φυλλαράκι ἀπὸ τοὺς ψηλότερους κλάδους τοῦ δέντρου.

Ὑπάρχουν πάντα λυρικά καὶ ἐπικά καὶ

* Ἀσημονημένη κριτικὴ σελίδα τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ «Ἄστου», 20 Νοεμβρ. 1900).

δραματικά στοιχεία στήν ποιητική τέχνη, ὅμως ποιήματα μέ ἀποκρυσταλλωμένα ἐξωτερικά γνωρίσματα τῶν στοιχείων τούτων δὲ γνωρίζω πιά, κι' ἀπὸ ἀρκετὸ καιρὸ νὰ γράφονται. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ποιήματα ποὺ ἄλλα ἐξωτερικά σημάδια δείχνουν, καὶ ἄλλα κατὰ βάθος· εἶναι καὶ ποιήματα ποὺ μαζί νὰ εἶναι γεμᾶτα ἀπ' ὄλα τὰ στοιχεία. Τὸ «Ἔσση Ἀσμάτων» εἶναι μυθιστόρημα, τὸ ρομάντσο δυὸ ψυχῶν, ποὺ πιάνει στὸ ξεδίπλωμά του ὅσον τόπο ἕνα φιλιὸ στὰ χεῖλη ἀπάνου.

Τὸ «Ἔσση Ἀσμάτων» εἶναι δράμα. Τόπος του ἡ ψυχὴ. Χρόνος του στιγμές κλεμένες ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα. Ἡρώες του, ποὺ ἀλύπητα μάχονται, ὄλη ἡ σὰρκα καὶ ὄλο τὸ πνεῦμα. Πεντάπραχτό. Ἡ λευκὴ καταχνιά τοῦ Ἐκστατικοῦ. Τὰ τριανταφυλλιά γλυκοκελαϊδήματα τοῦ Ἐρωτικοῦ. Οἱ λαῦρες τοῦ Πορφύρου. Οἱ ἀστροφεγγιές τοῦ Νυκτίου. Τὰ μυστικά χρυσοστεφανώματα τοῦ Ἐωθινοῦ. Οἱ καθαρτήριες Μητέρες, «αἱ μεγάλαι μητραι πάσης ζωῆς». Μαζί μέ τὴ δύναμη τῆς ἀγάπης, ποὺ εἶναι ὄλη σαρκική καὶ μαζί ὄλη πανθειστική, ὁ ξέσκεπος ὕλισμός τοῦ δράματος γίνεται ἕνας ἀεροφάντος ἰδανισμός, θρίαμβος τοῦ πνεύματος. «Εἰς τοὺς ἐναγκαλισμοὺς μέσα, τὰ ἐρυθρὰ ἄνθη τῶν ἐπιθυμιῶν μας μετεβλήθησαν εἰς κρίνους λευκοὺς, καὶ ἀπὸ τὴν πλημμύραν τῶν ὠραίων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἤσθάνθημεν, οἱ ὀφθαλμοὶ μας ἔλαβον τὴν ἀγνότητα τῶν δεκαπέντε των ἐτών».

Ὅμως ἀγνότερον ἀπ' ὄλα τὸ «Ἔσση Ἀσμάτων», εἶναι ἀπὸ τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια, ποίημα λυρικό. Κι' ὁ λυρισμὸς τοῦ κ. Ἐπισκοπόπουλου ἀναβρῦζει περίσσιος καὶ διαλεχτός, εἶναι τὸ σπουδαιότερο συστατικό του. Ἐπειτα, «ὁ λυρισμὸς, λέγει ὠραία ἕνας περίφημος κριτικός, ὁ λυρισμὸς δὲν εἶναι εἶδος, εἶναι τὸ ν ο ς, ποὺ μπορεῖ νὰ ταιριάσῃ σὲ ὄλα τὰ εἶδη, ἔξω ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀνέχονται τὴν ἀνούσια πεζολογία». Τολμῶ νὰ ὑποστηρίξω, πῶς ὄλα τὰ ἔργα τῆς Τέχνης τ' ἀθάνατα, κ' ἐκεῖν' ἀκόμα ποὺ σὲ εἶδη χύθηκαν ὄλως διόλου ἀντίθετα τοῦ λυρικοῦ, δὲν εἶναι ὠραία καὶ δὲ σκλάβωσαν τὴν ἀνθρωπότητα, παρὰ μ' ἐνός κάποιου λυρισμοῦ τὸ μαγικὸ ἀγγίστρι· ὄλα, ἀπ' τὸν Ὅμηρο ὡς τὸν Ζολᾶ, ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο ὡς τὸν Ἴψεν, ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν Νίτσε. Ὁ λυρισμὸς τοῦ «Ἔσση Ἀσμάτων» εἶναι θρεμμένος ἀπὸ τὸν καλλιτεχνικὸ λυρισμὸ τοῦ Δανούντσιο· τοῦ Δανούντσιο ποὺ κάθε φράση του μᾶς παρουσιάζει, μέσα σὲ χρυσοκαλιστὸ κρύσταλλο, τὸ ἠδύποτο τῆς πλαστικῆς ὠμορφιάς, ἀποθεωμένης: «Ναί, φίλη μου, δι' ὄλων σου τῶν σχημάτων ἔχεις τὴν χάριν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν ὡς νὰ σπέρνης ὠραιότητας, ὡς νὰ ἀνεγείρης παλάτια καὶ νὰ κτίζης Παρθενῶνας, ὡς νὰ λαξεύης μάρμαρα ἀθάνατα καὶ νὰ δημιουργῆς ὄντα καλλονῆς. Τὰ σχήματά σου ὄλα ἔχουν τὴν ἐπισημότητα, ὡς νὰ ἔκαμνον κάτι τι αἰώ-

νιον, ὡς νὰ παρέτεινον τὴν χάριν τῶν καμπυλῶν, τὴν ὠραιότητα τῶν στάσεων ἐκεῖθεν τοῦ ἐφημέρου, ὡς νὰ διαίωνίζουσαν τὰς ἐντυπώσεις τὰς φευγαλέας».

Καὶ εἶνε ὁ λυρισμὸς τοῦ σὰ μυρωμένος ἀπὸ φιλοσοφικὸ λυρισμὸ τοῦ Νίτσε, ἀπὸ τὸ διονυσιακὸ μεθύσι, ποὺ φέρνει ὁ ὕμναιος τοῦ ἐγὼ μέ τὴν πλάση ὀλόκληρη, ἀπὸ τὸν αἰσιόδοξο λυρισμὸ τῆς ὑπερανθρώπινης ζωῆς: «Εἶνε στιγμαί, ποὺ ἰδέαι μεταφυσικαὶ μέ καταλαμβάνουν, ὅπου θεωρῶ ὡς δυνατόν ἀπὸ ἡμᾶς τὸ φίλημα· τὸ φίλημα τὸ αἰώνιον, τὴν γέννησιν πλάσματος νέου, τὸ ὁποῖον νὰ ζῆ τὴν βιαίαν ζωὴν τῶν κεραυνῶν καὶ τῆς τρικυμίας, μίαν νέαν συσσωρευσιν ἐνεργείας ἀνωτέρας τῆς ἀνθρωπίνης, ἡ ὁποία νὰ δώσῃ εἰς τοὺς κόσμους νέον κρασι φλογός καὶ ἐπιθυμίας». Καὶ ἔν' ἀπὸ τὰ εὐγενικώτερα γνωρίσματα τοῦ λυρισμοῦ αὐτοῦ, μέ ὄλη του τὴν ἐρωτικὴ μέθη, πῶς πολὺ διανοητικοῦ παρὰ αἰσθηματολογικοῦ, εἶνε πῶς ξέρει ν' ἀποφεύγῃ τίς ψευτολυρικές κοινοτοπίες, καὶ εἶνε σαρμένος ἐδῶ κ' ἐκεῖ μέ μία φράση σάν καινούρια, μέ λόγια σάν εὐρήματα. «... Ὅσάν ἡ χεὶρ σου νὰ ἔκαμνε μυστικὰς βλαστήσεις φιλημάτων ἐπὶ τῆς σαρκός μου... Καὶ ἦτο ὡς κάτι τὸ πεθαμένον, τὸ θαυμασιῶς πεθαμένον, καὶ ὄλη ἡ σὰρξ σου μαλακωτέρα καὶ χαριτωμένη ἐν τῇ ἀδρανεῖα ἐπροσφέρετο ὡς ἀνάθημα εἰς τὸ στρώμα ἐπάνω... Διότι ἦτο ἔμψυχος ἡ θάλασσα καὶ ἡ πύρα μας ξεύρω ὅτι διέσχιζε διαρκῶς ὡς μίαν ἔνωσιν καὶ ὡς ἕνα σπασμὸν ζώντων καὶ ἐνηγκαλισμένων ὑδάτων» κλπ. κλπ. κλπ.

Βέβαια στὶς σελίδες τοῦτες, θὰ βρῆς μέρη κακόζηλα, καθὼς λένε οἱ γραμματικοὶ ὀνόματα ἄτυχα, κάποια μικρὰ ἐγκλήματα κατὰ τοῦ συντακτικοῦ, ποὺ καὶ ποὺ ἴσως φρασολογία περιττή, γενικῶς εἰπεῖν κάτι ἄτονο στὴ γλῶσσα καὶ ἀμφίβολο· μίαν ἀρχὴ δημοτικῆς ποὺ χαλάει χωρὶς λόγο καὶ γίνεται καθαρεύουσα, μὰ καθαρεύουσα ποὺ τὴ φρίττουν οἱ καθαρολόγοι μας. Συχνὰ βρίσκονται σὲ μάλωμα ἡ μεστή οὐσία τῆς λυρικῆς αὐτῆς γλώσσας, καὶ ἡ μορφή τῆς μορφή ποὺ δὲν ἔχει κάτι ἄπλερο, σάν νόστιμης παιδούλας ποὺ δὲν καμπυλώθηκαν ἀκόμα τὰ στήθη τῆς. Συνειθίζουσαν νὰ κατηγοροῦσαν τοῦ κ. Ἐπισκοπόπουλου ξενισμοὺς στὴν ποίηση (ποὺ γιὰ μένα, δὲν ἔχει κανένα νόημα, ὅπως γίνεται ἡ κατηγορία) καὶ ξενισμοὺς στὴ γλῶσσα· ἐδῶ τὸ κατηγορητήριο εἶνε σωστό. Μὲ τὴν διαφορὰ πῶς τὸν ξενισμὸ δὲν πρέπει νὰ τὸν καταδικάζουμε ἀπόλυτα· ὅπως καὶ παντοῦ, ὑπάρχουν κακοὶ καὶ καλοὶ ξενισμοί. Καὶ ὅσοι τυχόν θὰ ἀραδιάσουν θριαμβευτικὰ τοὺς φραγκισμοὺς τοῦ «Ἔσση Ἀσμάτων», λησμονοῦσαν τοῦτο· πῶς τὰ «γερά ἑλληνικά» τῶν δασκάλων μας, ἐδῶ κ' ἕκατὸ χρόνια, δὲ γράφονται πιά κι' ἀπὸ τοὺς λογιωτέρους μας· πῶς κι' ἂν βρίσκεται κανεὶς νὰ τὰ γράφῃ, τὰ γερά αὐτὰ ἑλληνικά δὲν εἶνε γιὰ τοῦτο λιγώτε-

ρο ξέ-να στὴν ἐθνικὴ ψυχὴ, ποῦ ἔχει τὴ δική της, τὴ νέα της γλῶσσα. Καὶ λησμονοῦν ἀκόμα πῶς καὶ ἀπὸ τοὺς γραμματισμένους μας ἐδῶ ποῦ μεταχειρίζονται τὴν πένα, ποιὸς ὀλίγο, ποιὸς πολὺ, ἄλλοι γαλιζοῦν, ἄλλοι γερμανίζοῦν, ἄλλοι ἰταλίζοῦν, ἄλλοι δὲν ξέρω κ' ἐγὼ τί, ὅλοι φραγκατίζοῦν. Ὅσοι δὲ μὲ πιστεύουν, ἄς ρωτήσουν τὸ Βερναρδάκη στὸν «Ἐλεγχὸ ψευδαττικί-

μοῦ» καὶ τὸν Ἀγαθόνικο στὸν πρόλογο τῆς μετάφρασης τοῦ Ταίν.

Μέσα σὲ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λογιῆς-λογιῆς ξενισμοὺς σοφῶν καὶ ἡμίσοφων, καλότυχος ἐκεῖνος ποῦ κλείσῃ μέσα σ' αὐτοὺς ὄχι μιὰ ξερὴ σοφία μόνο, ἀλλὰ μιὰ δροσὺλα ὠμορφιάς!

Ὅλοπρόθυμος

Διὰ τὴν ἀντιγραφὴν
ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΘΕΜΟΣ ΑΛΛΗΝΟΣ

ΝΙΚ. ΕΠΙΣΚΟΠΟΠΟΥΛΟΣ

(Γαλλιογραφία δημοσιευμένη στὸ «Ἄστυ» τοῦ 1904)

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ